

Vaccinattityder

Även om de flesta idag låter vaccinera sina barn, går debatten om vaccin het. Men vad ligger bakom människors beslut att låta eller inte låta vaccinera sig eller sina barn? Anna Soveri skriver om vaccinattityder och så kallad "vaccintveksamhet".

Enligt den statistik som rapporteras av Institutet för Hälsa och Välfärd (THL; www.thl.fi) är vaccinationstäckningen för de barnvaccin som ingår i det nationella vaccinationsprogrammet i Finland i det stora hela god. Siffrorna avslöjar ändå att det finns variation mellan olika vacciner. Ett vaccin där vaccinationstäckningen har väckt diskussion är MPR-vaccinet som skyddar mot mässling, påssjuka och röda hund. MPR-vaccinet består av två doser, av vilka den första ges vid ett års ålder och den andra när barnet har fyllt 6 år. Mässling är en mycket smittosam sjukdom och kräver en vaccinationstäckning på över 95 % också för den andra dosen av vaccinet, för att flockimmunitet ska uppnås. Flockimmunitet innebär att vaccinationstäckningen i populationen är tillräckligt hög för att sjukdomen inte ska kunna förorsaka epidemier, även om enstaka fall av sjukdomen förekommer. Flockimmuniteten skyddar också sådana personer som har försämrad immunitet eller som av olika anledningar inte själva kan ta vaccin. Om vaccinationstäckningen sjunker under gränsen för flockimmunitet, ökar risken för epidemier.

För många personer som är tveksamma mot vaccin är oron för eventuella biverkningar därför starkare än oron för själva sjukdomen.

Enligt THL har i medeltal 94,7 % av barnen födda 2014 och 94,4 % av barnen födda 2015 fått den första dosen av MPR-vaccinet. Det betyder att vaccinationstäckningen redan för den första dosen på nationell nivå ligger lite under gränsen för flockimmunitet. Statistiken över vaccinationstäckningen för barn födda 2010 visar att

andelen vaccinerade barn är lägre för den andra dosen än den första. Den första dosen av MPR-vaccinet gavs till 96,3 % av barnen födda 2010 och den andra dosen till 92,4 %. Statistiken som rapporteras av THL visar vidare att det finns en stor regional variation i vaccinationstäckningen för MPR-vaccinet i Finland. Vid drygt tio hälsocentraler är vaccinationstäckningen för den första dosen av MPR-vaccinet för barn födda 2015 under 90 %.

"Vaccintveksamhet" (fritt översatt från engelskans *vaccine hesitancy*) syftar på att man antingen skjuter upp beslutet att vaccinera sig eller vägrar vaccin. Vaccintveksamheten är ett heterogent fenomen både när det kommer till vilka vacciner man är tveksam mot och vilka motiven för tveksamheten är. Vaccintveksamhet kan ta sig uttryck till exempel som att man accepterar barnvaccin men vägrar influensavaccin eller att man sprider ut vaccinationerna över en längre tidsperiod. Att vägra alla vacciner är däremot sällsynt.

Motiv bakom vaccinationsbeslutet

Ett stort antal tidigare studier har undersökt olika faktorer som kan tänkas ha ett samband med en individs vaccinationsbeslut. I en del studier har man valt att betrakta vaccinationsbeslutet som en typ av riskbedömning. Resultaten av flera studier tyder på att man i högre grad väljer att vaccinera sig om man bedömer att risken för att man ska bli smittad av sjukdomen, som vaccinet skyddar mot, är hög. Man vaccinerar sig också i högre grad om man upplever att sjukdomen skulle vara allvarlig om man insjuknade eller om man tror att man skulle ångra sitt beslut att inte vaccinera sig om man sedan blev smittad av sjukdomen.

En viktig faktor i denna riskbedömning är att de flesta människor i dagens västerländska samhällen inte har personliga erfarenheter av sjukdomarna, eftersom de infektioner vaccinen skyddar mot länge har varit ovanliga tack vare vaccinen. Istället är man mera bekant med vaccinens eventuella biverkningar på grund av att lindriga biverkningar numera är vanligare än själva sjukdomarna. För många personer som är tveksamma mot vaccin är oron för eventuella biverkningar därför starkare än oron för själva sjukdomen. Dessutom är det vanligt att personer som inte vaccinerar sig litar på flockimmuniteten i samhället. Det betyder att de bedömer att det är osannolikt att de själva kommer att bli smittade av sjukdomen i ett samhälle där de flesta andra är vaccinerade och då kan vaccinet kännas som en onödig risk att ta.

Studier som har undersökt vaccinationsbeslut har också noterat tillitens roll. Denna tillit kan handla om i hur hög grad man tror på att vaccinen fungerar, att de

är trygga att ta eller att de är en del av ett medicinskt system man känner att man kan lita på. Tilliten kan gälla olika delar av vaccinationskedjan. Man kan känna dålig tillit till själva vaccinen, till de instanser som erbjuder vaccinen eller till dem som ansvarar för att utarbeta vaccinbestämmelser. Resultaten av ett stort antal studier visar att ju högre tillit man känner, desto mer sannolikt är det att man väljer att vaccinera sig. Studier visar också att tilliten till själva vaccinet (t.ex. hur effektivt skydd man upplever att vaccinet ger eller hur tryggt man känner att vaccinet är att ta) är mer avgörande för vaccinationsbeslutet än tilliten till de instanser som erbjuder vaccinen eller till hälsovårdssystemet i allmänhet.

Något som i flera studier har visat sig ha stor betydelse för en patients tillit till vaccinen är interaktionen mellan patienter och sjuk- och hälsovårdspersonal. För en majoritet av patienterna är hälso- och sjukvårdspersonalen den mest trovärdiga källan för vaccininformation och tilliten till deras omdöme att rekommendera vaccinen kan öka patientens tillit till vaccinet. Hälso- och sjukvårdarnas rekommendationer fungerar också som påminnelser om att man ska vaccinera sig och om vaccinet administreras i samband med rekommendationen, minskar de praktiska och logistiska hindren för att ta ett vaccin (t.ex. osäkerhet om när eller var man kan få vaccinen).

Tilliten är en viktig aspekt att ta hänsyn till i vaccinsammanhang, eftersom den antas påverkas mest av negativa händelser relaterade till vaccin. Ett exempel på en sådan

händelse är sambandet mellan influensavaccinet Pandemrix (mot svininfluensa; vaccinet administrerades år 2009) och insjuknandet i narkolepsi.

Sociala processer

Sociala nätverk och sociala normer har i tidigare studier visat sig ha stor effekt på hälsobeteende överlag. Effekten på vaccinationsbeteende har tillsvidare inte undersökts i någon större utsträckning, men en del existerande studier antyder att även vaccinationsattityder påverkas av sociala aspekter.

I samband med att sociala medier och internet överlag i ökande grad används som källa för hälsorelaterad information, har också de personliga berättelsernas inflytande över en persons hälsobeteende ökat.

Information och attityder sprids lätt inom och mellan sociala nätverk oberoende av om informationen är sann eller inte. I hur stor grad mottagaren påverkas av avsändarens attityder beror på flera faktorer. Spridningen och inflytandet antas vara speciellt stora om personen som delger sina åsikter eller erfarenheter har en central roll i nätverket och är i kontakt med många andra nätverk (t.ex. en känd person). Studier visar också att inflytandet kan vara större om avsändaren och mottagaren liknar varandra i olika avseenden (t.ex. gemensamma intressen eller liknande livssituation). Något som är viktigt i detta sammanhang är användandet av sociala medier. Sociala medier förnsnabbar helt klart spridningen av information och gör det lättare för enskilda individer att hitta likasinnade personer som hör till andra sociala nätverk. Med dessa personer kan de sedan utbyta erfarenheter och material. Sociala medier betraktas därför som ett forum som ytterligare kan öka polariseringen av vaccinattityder.

I samband med att sociala medier och internet överlag i ökande grad används som källa för hälsorelaterad information, har också de personliga berättelsernas inflytande över en persons hälsobeteende ökat. De personliga berättelserna hör till det mest delade materialet i sociala medier och de förekommer ofta i sammanhang där man uttrycker antivaccinattityder. I vaccinsammanhang innehåller de personliga berättelserna vanligen en beskrivning av en persons egna negativa erfarenheter av vaccinering. Eftersom de personliga berättelserna ofta baserar sig på några enstaka personers erfarenheter, går

det inte enbart utgående från dem att säga något om hur sannolikt det är att vaccinering leder till samma utfall också för andra personer. Personliga berättelser kan också vara helt och hållet fiktiva. De statistiska argumenten, å andra sidan, som är den typ av retorik som vanligen används av de officiella instanserna som sprider information om t.ex. vaccin, beskriver följderna av vaccinering på grupp nivå och inte på individnivå. Till exempel kan det handla om att ange hur stor sannolikheten är för att en ovaccinerad person ska insjukna i den sjukdom vaccinet skyddar mot eller att ange hur stor sannolikheten är för att en vaccinerad person ska få biverkningar av vaccinet. I motsats till de personliga berättelserna kan statistiska argument med andra ord användas för att göra en bedömning av hur troligt det är att man själv blir smittad av sjukdomen eller får biverkningar av vaccinen. Trots detta har flera studier visat att de personliga berättelserna kan ha större inflytande över en persons attityder än argument där man anger statistiska sannolikheter och detta kan förvränga bedömningen av risk när man fattar beslut om att vaccinera sig eller inte (eng. narrative bias). En del av de personliga berättelsernas fördel i förhållande till de statistiska argumenten förklaras antagligen med att de personliga berättelserna är intressanta, de kan vara lätta att identifiera sig med och de väcker känslor. De statistiska argumenten som används av de officiella instanserna kan upplevas som tråkiga och de kan vara svåra att förstå och tolka. Till exempel visar studier att det är svårt att förstå att om sannolikheten för någon händelse uppvisar en absolut ökning från 1% till 2% (eller 50% till 100%) är ökningen av samma storlek som en relativ ökning på 100%. Vidare finns det belegg för att feltolkningar av statistiska argument ökar om den givna informationen inte stämmer överens med den egna åsikten om ämnet i fråga.

Aktuell finländsk forskning om vaccinattityder

Även om vaccintveksamhet har undersökts i en stor mängd studier finns det överraskande lite information om vaccinattityder hos finländare. Syftet med vårt nya forskningsprojekt, som är ett samarbete mellan forskare vid Åbo universitet och Åbo Akademi, är därför att samla information om vaccinattityder och vaccinationsbeteende i Finland. Syftet är också att undersöka motiven bakom eventuell vaccintveksamhet. Det är viktigt att forska i vaccinattityder också på en nationell nivå, eftersom olika faktorer kan ligga bakom vaccinationsbeteende i olika länder. Sådana faktorer är till exempel vaccinerelaterade händelser, såsom mässlingsutbrott, eller på vilket sätt vaccinfrågan behandlas i medierna. En ökad förståelse för de individuella motiven kan sedan användas för att förbättra kommunikationen mellan patienter och hälso- och sjukvårdspersonal.

Anna Soveri är forskardoktor vid TIAS (Turku Institute for Advanced Studies), Institutionen för psykologi och logopedi, Åbo Universitet